

ДИСКРИМІНАЦІЙНІ ПРОЯВИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

А. О. Суханова, Т. В. Михайліна

Анотація. Визначено поняття та проаналізовано явище дискримінації. Досліджено підходи до визначення причин дискримінації у правовому, соціокультурному та соціоправовому аспектах. Зазначено необхідність обмеження розповсюдження дискримінаційних виявів в мережі Інтернет.

Ключові слова: дискримінація, Інтернет-простір, ідентичність, антидискримінаційні матеріали.

На сьогоднішній день, як ніколи, питання дотримання прав людини, забезпечення рівного підходу і відсутність дискримінаційних явищ є важливим інструментом підтримання миру, забезпечення якісних змін у нашій країні, а також руху вперед у наближенні до світових принципів людства. Сприяння взаєморозумінню, повага до розмаїття культур і протидія будь-яким формам нетерпимості та дискримінації повинні бути пріоритетом розвитку суспільства.

Напружена ситуація та велика кількість конфліктів на території нашої держави обумовлені внутрішніми настановами людей, які накопичуються в результаті підживлення стереотипами та упередженнями, несприйняттям того, чого не розуміє наша свідомість, внаслідок чого «нове» стає не способом розвитку світобачення, а сприймається як загроза для сталого життя. Ця загроза досить часто уявна і необґрунтована, але вона постійно виправдовує і підживлює дискримінацію та ксенофобію, вибудовує бар'єри та сприяє поширенню ненависті в українському суспільстві. Це можна побачити будь-де: від вулиць міста до закладів адміністративних послуг та державного управління. Більш того, з розвитком інформаційних відносин це явище стало важче контролювати, бо прогрес, який за своєю сутністю полягає у створенні нового, сучасного, інноваційного, стає причиною не лише появи нових можливостей і новаторських ідей, а й впливає на розвиток глобальних проблем суспільства. Однією з таких проблем є дискримінація – невинуватене заперечення принципу рівності, що призводить до відмінності у правах і обов'язках людини за певною ознакою: раса, національність, громадянство, стать, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, вік, інвалідність, рід занять і т. д. [1, с. 90].

Різні аспекти дискримінації у вітчизняній правовій науці досліджували І. Лаврінчук, Т. Макійчук, Н. Гуророва, О. Бандурка, К. Левченко, Т. Мельник, М. Буроменський, Є. Захаров, В. Яворський, З. Ромовська, О. Сулова, Л. Кобелянська, О. Балакірева, Е. Лібанова, М. Скорик та інші. Але до цього часу майже не порушувалося питання впливу інформаційних технологій на таке суспільне явище, як дискримінація. Навіть держава, яка усіляко проводить антидискримінаційну політику, не в змозі протидіяти впливам глобальних інформаційних мереж, особливо коли вільний доступ до інформації передбачений багатьма міжнародно-правовими актами та національним законодавством України.

Більше уваги має бути приділено підґрунтю таких негативних явищ, що глибоко вкарбоване у свідомість та історичну пам'ять, але не завжди очевидне; для розуміння їх істинних причин та ефективного попередження останніх, на додаток до законодавчих, інституційних та інформаційних ініціатив, необхідний глибокий науковий мультидисциплінарний аналіз.

Для початку доцільно звернутися до соціопсихологічного аспекту даного явища. Фактично ксенофобія, дискримінація, інші соціальні фобії лежать в основі усталених уявлень про ту чи іншу групу, її конкретних представників. У соціальній психології ця основа отримала назву – «стереотип» [2, с. 568].

У дослідників немає однозначного погляду на природу і сутність стереотипу. Одні знаходять, що стереотип суспільної свідомості завжди спеціально організований і функціонує на основі якогось певного соціального замовлення, залежить від завдань

соціалізації, а не від стихії чуттєвої природи сприйняття. Інші у формуванні стереотипу надають значення чуттєвому досвіду [3, с. 62].

Саме на основі стереотипів і починають формуватися упередження, як узагальнена негативна установка щодо членів певної соціальної групи. Наші установки щодо членів певної групи – це те, що ми відчуваємо стосовно її представників.

Упередження несуть загрозу не лише групам, проти яких вони спрямовані. Часто самі носії можуть нести досить вагомі втрати. У суспільстві, в якому існує усталена практика згоди і непротидії упередженням, зростає «загроза потрапляння під стереотипи. Це страх людини ненавмисно підтвердити стереотип, який існує в інших щодо його групи. Результати останніх досліджень підтверджують, що люди з багатьох груп виконують роботу гірше, ніж вони можуть, коли бояться підтвердити негативні стереотипи, які існують у інших щодо їх групи. Наприклад, жінки гірше справлялися з математичним тестом в ситуації, коли на їх стать звертали увагу. У той же час білі чоловіки гірше справлялися з математичним тестом, коли думали, що їх результати будуть порівнюватися з результатами чоловіків азійського походження. Коли негативні стереотипи, що стосуються нашої групи, невидимо присутні в середовищі, нам часто не вдається виконувати завдання на рівні, відповідному нашим можливостям [4, с. 43].

Цілком закономірним, виходячи з викладеного, є те, що законодавець не оминув увагою досліджувану сферу. Так, ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тлумачить: «Дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [5].

Але будь-які дії, спрямовані на запобігання або протидію дискримінації, можуть легко нанести шкоду, якщо вони не базуються на комплексному розумінні факторів та процесів, що визначають і підтримують існуючі нерівності, а також на повноцінному усвідомленні їх кінцевої мети. Тому варто звернутися до розуміння феномену дискримінації у ширшому, ніж правовому, – соціокультурному контексті.

Найчастіше у викладанні, навчанні та просвітництві з питань запобігання та протидії дискримінації основний акцент робиться на тих тлумаченнях цього феномену, які йому надаються чинним законодавством, суто правових механізмах тощо. Такий юридичний підхід до розуміння дискримінації та виняткова зосередженість на можливостях антидискримінаційного законодавства для подолання останньої є явно недостатніми, оскільки законодавство має тенденцію розглядати дискримінацію спрощено – як ізольовану в просторі та часі ситуацію, яка виникає в рамках чітко визначених правових відносин між конкретними фізичним або юридичними особами, групами осіб, тощо. Між тим, дискримінація є більш комплексним феноменом, який присутній в усіх сферах суспільного і приватного життя.

Говорячи про дискримінацію як соціокультурний феномен, докорінно невірно розглядати її як набір індивідуальних випадків, які обмежуються конкретними місцем та часом. Дискримінаційні рішення або дії мають тенденцію до накопичення як в рамках одного покоління людей, які стають її жертвами, так і через покоління, зокрема шляхом засвоєння молоддю з дискримінованих груп певних моделей поведінки, напрацьованих батьками у якості психологічної захисної реакції від дискримінації [4, с. 52].

Таким чином дискримінація призводить до появи та розвитку системи пригнічення – системи переваг (привілеїв) і обмежень, яка базується на належності до певної соціальної групи. Водночас, привілеї варто розуміти як незаслужений, забезпечений лише на підставі

належності до певної соціальної групи «більшості», доступ до ресурсів, прав і свобод, можливостей прийняття суспільно значущих рішень тощо.

Для кращого розуміння комплексності феномену дискримінації та створюваної нею системи пригнічення, необхідно відзначити, що дискримінація і пригнічення можуть існувати на трьох окремих, але взаємозалежних рівнях – індивідуальному, інституційному та культурному. На індивідуальному рівні дискримінація/пригнічення проявляється в першу чергу як упереджена, ґрунтована на стереотипах (а в юридичному сенсі – ще й протизаконна) дія конкретної людини або юридичної особи щодо іншої людини або групи людей [6, с. 21].

На інституційному рівні дискримінація/пригнічення проявляються через спосіб організації та встановлені процедури і процеси діяльності таких соціальних і суспільних інституцій як сім'я, система освіти, правова система, державні установи, бізнес-практики тощо. Так, наприклад, перелічені системи та встановлювані ними правила, норми або політики (кодифікація дискримінації) за визначенням орієнтовані на потреби представників умовної етнічної, релігійної, гендерної, сексуальної «більшості», що виключає інтереси і посилює нерівність по відношенню до відмінних від цієї умовної «більшості» груп.

Врешті решт, на культурному рівні дискримінаційний характер можуть носити такі культурні норми, а також пов'язані з ними ролі, ритуали і дискурсивні практики (тобто те, яким чином ці норми ретранслюються мовними або образними засобами – у спілкуванні, через музику або мистецтво) як поняття добра і зла, краси, нормальності, здоров'я, відповідальності, відхилення, хвороби і т. д.

Саме культурні норми найчастіше виконують функцію забезпечення обґрунтування для різного роду дискримінаційних розрізень та нерівностей. До того ж, особлива небезпека цього механізму формування обґрунтувань полягає у здатності культурних норм сприйматися

носіями цієї культури як даність – вони настільки звикають до поширених у своїй культурі моделей поведінки і ціннісних орієнтацій, що навіть не усвідомлюють їх у своїх діях, не рефлексують щодо їх характеру (позитивний чи негативний) та соціальних наслідків [4, с. 53].

Більш того, безособова спрямованість негативних тверджень припускає менше ризиків і більшу рішучість у проявленні. Це є поштовхом для невпевнених носіїв дискримінаційних виявів, які зосередили свою увагу на Інтернет-просторі. Іноді ситуація навіть гірша: тому що немає жодних стримуючих правил і тому що, на відміну від живого спілкування, на фотографії ми часто бачимо не людину, а тільки її расу, вік і стать. До того ж, якщо не дивишся особі в обличчя, бути до неї несправедливим стає легше.

Щодо всесвітньої мережі Інтернет, то з початку XXI століття в умовах технологічного прогресу він давно вже міцно увійшов у життя людей, а для деяких людей – це єдиний спосіб самовираження та пошуку друзів або заробітку. Завдяки створенню Інтернету, кожна людина може приєднатися до величезних і практично невичерпних джерел інформації [7]. Вільний доступ до мережі спричинює її наповнення різноманітним контентом – від безпечних і яскравих картинок до націоналістичних, шовіністичних, суїцидальних та інших закликів. І немає сумніву, що сьогодні головною рушійною силою розповсюдження інформації та комунікації є Інтернет, тому постає питання щодо отримання максимальної користі від нього для державних органів без порушення прав і свобод громадян. Адже Інтернет як засіб отримання інформації натеper постає чи не єдиним джерелом, порівняно з друкованими засобами отримання інформації або телевізійними програмами. Але разом із можливостями, які надає Інтернет, він не має 100% захисту як зсередини, так і ззовні. Зараз неможливо заборонити використання мережі Інтернет, яка серед іншого стає основним середовищем розповсюдження в тому числі певних стереотипних думок щодо расового, національного, релігійного, політичного або етнічного походження людини [8, с. 132].

Інколи навіть деякі політичні партії та кандидати в Україні використовують ксенофобську, антисемітську та антитатарську та іншу риторичку. Існують веб-сайти, на яких регулярно з'являються расистські та ксенофобські матеріали; злісні випадки проти нацменшин помічені на Інтернет-форумах. У рекомендаціях по Україні, оприлюднених Комітетом з ліквідації расової дискримінації (CERD) 5 жовтня 2015 року [9], було винесено наступні зауваження. Комітет стурбований повідомленнями про зростання расової ненависті і дискримінаційних висловлювань в громадському дискурсі, в тому числі громадськими та політичними діячами, засобами масової інформації, зокрема в Інтернеті і на мітингах, спрямованих головним чином на меншин, таких як роми, особи без громадянства і біженці. У світлі своїх загальних рекомендацій про боротьбу з расовою ненавистю, Комітет нагадує про важливість захисту прав груп, які потребують захисту від расової ненависті та її розпалювання, в тому числі в ЗМІ. Комітет рекомендує вжити належних заходів для рішучого засудження і запобігання расової ненависті та дискримінаційних висловлювань в публічному дискурсі, в тому числі від громадських діячів, і закликає тих, хто несе відповідальність, гарантувати, що їхні публічні заяви не сприятимуть розпалюванню расової ненависті. Він рекомендує державі реєструвати, розслідувати і притягати до відповідальності винних у розпалюванні расової ненависті, а саме вжити належних заходів для:

а) забезпечення інформування про випадки злочинів на ґрунті ненависті, їх реєстрації та розслідування за статтею 161 КК, притягнення до відповідальності винних осіб;

б) збирання і публікування статистичних даних про кількість зареєстрованих справ, пов'язаних з розпалюванням ненависті та злочинів, що виникають на цьому ґрунті, про кількість і характер випадків ворожнечі, що має мовне підґрунтя, кількість справ, доведених до суду та результати їх розгляду;

в) збільшення кількості державних інформаційно-просвітницьких кампаній та інших заходів для боротьби з підбурюванням до ненависті та злочинів на її ґрунті, продовження підготовки співробітників правоохоронних органів цієї сфери.

У самому звіті, згідно з яким було розроблені дані зауваження, було тільки ледве зазначено про розповсюдження дискримінації у Інтернет-просторі. Певних статистичних даних або ж дієвих рішень по боротьби з цим надано не було. Це підтверджує неоднозначна та шокуюча подія, яка сталася в селі Лощинівка Одеської області, де 27 серпня 2016 року було знайдено тіло дівчинки 2007 року народження з ознаками насильницької смерті. За підозрою в убивстві правоохоронці затримали представника ромської національності [10]. Факт затримання представника саме ромської національності призвів до того, що в вищезазначеному селі відбулися погроми помешкань циганського поселення. Ці обставини дуже швидко розповсюдилися мережею Інтернет, і тема «циганського питання» почала обговорюватися з новою силою, формуючи негативне враження від усього ромського населення загалом. У цьому випадку стереотипне враження від окремого етносу перевищило людське самоусвідомлення й толерантність.

Розглядаючи вплив Інтернету на появу й розповсюдження дискримінації, слід звернути увагу на певну недосконалість у методах і тактиці дій правоохоронних органів, що є наслідком застосування застарілої системи розслідування злочинів і невпровадження організації діяльності органів поліції на основі кримінального аналізу (ILP) [11, с. 112].

Мова в Україні становить також суперечливу проблему, сутністю якої є питання регулювання двох найбільш поширених мов – української та російської – в законодавстві та політиці. Однак, політична напруженість навколо питань мовної ідентичності та мовного використання не надто відбивається на практиці та повсякденному досвіді більшості українських громадян. Найголовніше, опитування громадської думки показують, що навіть у південно-східному регіоні, де існує найбільша концентрація етнічних росіян, дуже мало людей висловлюють стурбованість з приводу дискримінації за ознакою мови. При цьому, Equal Rights Trust дійсно визначили досить вагому кількість випадків явної мовної дискримінації у пресі, в Інтернеті та у візуальних медіа [12, с. 19].

Протягом останніх років, як свідчить контент-аналіз висловлювань в Інтернеті та статистика злочинності, рівень расової/національної нетерпимості в Україні постійно зростає. Проте, держава не заохочує терпимість, а судова практика розгляду злочинів проти меншин як „злочинів ненависті” відсутня [13, с. 36].

Звичайною практикою останніх років стало оприлюднення найважливіших результатів моніторингів та обговорення нагальних проблем протидії акціям неонацистських, расистських та екстремістських угруповань на головних сторінках або спеціалізованих форумах Інтернет-ресурсів громадянського суспільства України, зокрема порталу "Майдан" [14, с. 15]. Численні волонтери та активісти приділяють велику увагу проблемі дотримання прав людини та меншин, боротьбі проти расової й етнічної дискримінації та різних форм ксенофобії, у тому числі антисемітизму та ісламофобії.

У 2015 році, найбільшою базою для антисемітизму знову були випадки дискримінації в Інтернеті, як повідомляє «Штаб по дискримінації в Інтернеті» (Meldpunt Discriminatie Internet – MDI). У річному звіті MDI відзначається, що сукупне число повідомлень про випадки дискримінації в зазначеному році знизилося, по відношенню до 2014 року [15].

Рік	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість повідомлень	1039	925	809	1179	933
Кількість висловлювань	1624	1035	924	1117	1007

Однак, аналізуючи попередні звіти, важко сказати про суттєві покращення, тому що коли порівнювати дані 2015 і 2014 року, то кількість повідомлень зменшилась на 246, але, порівнюючи 2014 і 2013 рік, – збільшилась на 390. MDI побоюється, що причина цього полягає в тому, що люди все менше готові повідомляти про випадки дискримінації.

Вже звичним стало бачити у Facebook або Twitter новини, що відбуваються у світі. Однак, все частіше вони набувають специфічного характеру. У Бельгії існує організація Unia, яка намагається допомагати населенню у боротьбі з дискримінаційними проявами в таких соціальних мережах. Головна проблема людей – необізнаність у своїх правах щодо методів захисту. Саме вони наголошують на своєму сайті про права, які мають особи в Інтернет-просторі, а також пояснюють, що це обов’язок модераторів таких мереж усунути протиправний контент. Більш того, ця організація стверджує, що будь-яка людина в Бельгії, яка була метою дискримінації або свідком її, може звернутися до Unia [16]. Unia також засновує кампанії за рівні можливості та проти дискримінації, формулює рекомендації для державних органів та створює інструменти, публікації та статистику.

Що стосується українського Інтернет-простору, то за даними загальнонаціонального дослідження, крім расової дискримінації, не менш розповсюджена дискримінація за станом здоров’я [17, с. 69]. Так, у 2012 році адвокат А. Стегніцький, під час спроби придбати квиток на сайті «Укрзалізниці», зіштовхнувся з перешкодою. Працюючи за комп’ютером, люди з порушенням зору зазвичай використовують спеціальне програмне забезпечення, яке озвучує вголос звуковим синтезатором інформацію на екрані. Однак ця програма на сайті «Укрзалізниці» не змогла розрізнити зайняті і вільні місця, бо вони позначені не текстом, а кольорами [18]. Інший недолік – на сайті не передбачено можливості замовити квиток за пільговою ціною для людей з інвалідністю. Фактично, клієнт з інвалідністю має бронювати для себе місце за повну вартість, а тоді викуповувати зі знижкою в касі, пред’явивши посвідчення, що дає право на пільги. Вартість бронювання – 16 гривень. Іншими словами, за користування пільгами потрібно платити. А. Стегніцький спочатку звернувся до «Укрзалізниці» з проханням переробити сайт так, щоб на ньому замість виділення кольором були гіперпосилання, а також додати опції для купівлі квитка за пільговими цінами. Але реакції не було, точніше, як стверджує адвокат, лист із відповіддю він побачив лише на судовому засіданні. Тільки в жовтні 2013 року Апеляційний суд задовольнив позов Андрія Стегніцького. Рішення суду зобов’язало

«Укрзалізницю» усунути недоліки на сайті, але суттєвих змін не відбулося. В даний час на головній сторінці офіційного сайту «Укрзалізниці» з'явилася позначка «Налаштування шрифтів та кольорів» для людей з вадами зору, однак, переходячи до покупки білету, зміни зникають, вертаючи сайт у попередній вигляд.

Отже, Інтернет – найвизначніше і найбільш неоднозначне досягнення у сфері розвитку зв'язку та інформаційних технологій. Але, як і будь-який фактор прогресу, глобальна мережа містить в собі низку негативних факторів, одним з яких в даному випадку є практично неконтрольоване розповсюдження дискримінаційного контенту по всьому світу.

Зараз проблема рівності кожної окремо взятої людини постає на новому рівні. Расизм, шовінізм, гомофобія, ісламофобія та антисемітизм усе ще широко поширені на вулицях, у засобах масової інформації та політичних дебатах, а в Інтернеті, який певним чином об'єднує всі ці джерела, – насамперед. Збереження соціальних упереджень продовжує призводити до масштабної дискримінації також і в приватному секторі, у сфері зайнятості, в доступі до житла, товарів і послуг, через образи та насильство.

Усілякі форуми, стратегії, засідання збираються й устанавлюються з єдиною метою – розробити ефективну програму діяльності у сфері антидискримінаційної політики. Держава впроваджує нові методики, розробляє та переглядає певні законопроекти, намагається співпрацювати з міжнародними агентствами й організаціями. Так, все це позитивні зворушення, але цього явно недостатньо. Інтернет завжди на крок попереду.

Державі, яка хоче бути прогресивною і одночасно інформаційно захищеною, необхідно навчитися блокувати та фільтрувати недопустимий контент у світовій мережі, усіляко підвищувати рівень правосвідомості населення, здійснювати правове виховання молоді, зосередитися на профілактичних заходах, які унеможливають надалі створення дискримінаційних матеріалів. Тобто здійснювати комплексний вплив зверху та знизу, співпрацюючи з негромадськими організаціями, метою діяльності яких є боротьба з такими проявами; розповсюджуючи антидискримінаційні матеріали, забезпечуючи їм більшої популярності, аніж в протиправного контенту. Все це в сукупності стане дієвим способом подолання в суспільстві тих стереотипів та упереджень, які існують на даний момент.

Аннотация. Определено понятие и проанализировано явление дискриминации. Исследованы подходы к определению причин дискриминации в правовом, социокультурном и социоправовом аспектах. Указана необходимость ограничения распространения дискриминационных проявлений в сети Интернет.

Ключевые слова: дискриминация, Интернет-пространство, идентичность, антидискриминационные материалы.

Summary. The concept was defined and the discrimination phenomenon was analyzed. The approaches to determining the causes of discrimination in the legal, socio-cultural and socio-legal aspects were investigated. The necessity of limiting the spread of discriminatory manifestations on the Internet by the state was indicated.

Key words: discrimination, Internet space, identity, anti-discrimination materials.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Журавльова Г. С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. 402 с.
2. Чернявська Л. Проблема недопущення ксенофобії та дискримінації як складова інформаційної безпеки сучасного інформаційного простору. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*: зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 48. С. 567–575.
3. Зобов Р. Л. Проблеми стереотипу в засобах масової інформації. *Журналіст. Преса. Аудиторія*. За ред. В. Смирнова. Львів, 1991. Вип. 3. С. 62–65.
4. Єлігулашвілі М., Федорович І., Пономарьов С. Організація навчання з питань дискримінації: Практичний посібник. К., 2015. 136 с.
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 13.05.2014 р., № 1263-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.
6. Мігалуш А. О. Дискримінація: комплексне дослідження крізь призму інвалідності. *Журнал Габітус*. 2017. Вип. 3. С. 18–23.
7. Що таке Інтернет? URL: <http://tips-ua.com/94332-shho-take-internet.html> (дата відвідування: 17.10.2018).

8. Ісмаїлов К.Ю. Інтернет як сучасний фактор розповсюдження дискримінаційних виявів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 131–133.
9. Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention. Twenty-second and twenty-third periodic reports of States parties due in 2014. Ukraine. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/227/40/PDF/G1522740.pdf?OpenElement> (дата відвідування: 02.11.2018).
10. Погроми ромів через вбивство дівчинки в Одеській області: з'явилися фото наслідків URL: www.unian.ua/society/1490874-pogromi-romiv-cherez-vbivstvo-divchinki-v-odeskiy-oblasti-zyavilisya-foto-naslidkiv.html (дата відвідування: 26.10.2018).
11. Ісмаїлов К.Ю. Особливості кримінальної розвідки з відкритих джерел як інструмент збирання оперативної інформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 110–113.
12. Черниш Н. Мова та ідентичність у сучасному світі. *Мова і суспільство*. 2012. №3. С. 13–22.
13. Проект «Без Кордонів». Громадська організація Центр «Соціальна Дія»: Моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету – поширення мови ворожнечі та заклик до нетерпимості (мова ворожнечі, як зброя для правої риторики). Київ: ФОП «Борбулевич З.І.», 2011. 76 с.
14. Беліцер Н. Роль Інтернет-ресурсів у розвитку політичної культури в Україні на прикладі Інтернет-порталу "Майдан". *Політична культура: теорія, проблеми та перспективи*; Києво-Могилянська академія; Інститут громадянської освіти. Київ, 2003. 66 с.
15. Afdeling Meldpunt Discriminatie Internet Jaarverslag 2015. URL: www.meldpunt.nl/site/media/jaarverslagen/MDI%20Jaarverslag%202015.pdf (дата відвідування: 10.11.2018).
16. Unia. Interfederal Centre for Equal Opportunities. URL: www.unia.be/en/areas-of-action/internet (дата відвідування: 01.11.2018).
17. Бекешкіна І., Печончик Т., Яворський В. та ін. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження. За ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.
18. Центр інформації про права людини URL: https://humanrights.org.ua/material/sudovi_spravi_prot_i_diskriminacii_strategichno_vazhливо (дата відвідування: 04.11.2018).

УДК 94(47+57):33.021.8 «1985/1991»]:791.229:06.BBC

ПЕРЕБУДОВА В ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ФІЛЬМІ ВВС «ДРУГА РУСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ»

А. О. Тихомиров, А. О. Лягуша

Анотація. У даному дослідженні подано інформацію про (аудіо)візуальне джерело з історії СРСР періоду перебудови – документальний фільм ВВС «Друга руська революція», проаналізовано інформаційний потенціал джерела для вивчення означеного періоду.

Ключові слова: документальне кіно, перебудова, Горбачов, «Друга руська революція».

Досить важливим чинником розуміння сьогодення є необхідність розуміння радянського – в різних його вимірах. В даному дослідженні ми зосередили увагу на подіях 1985–1991 рр. в історії радянської держави, що характеризуються багатьма важливими – локальними та геополітичними – процесами, котрі суттєво вплинули на історичний контекст минулого століття. Прихід до влади М. Горбачова фактично нівелював попередні досягнення соціалістичної системи, насамперед, в командно-адміністративному управлінні та в ідеології. Проте, ми не схилиємось до традиції розуміння цих процесів як руйнівних, – навпаки, на нашу думку, вони мали потенцію до позитивних зрушень.

Дослідження історії перебудови, розпаду СРСР, «параду суверенітетів» та появи незалежних країн дає можливість зрозуміти сутність соціальних змін в період соціальних катастроф, практичних та ідейних настанов, змін усталеного способу життя, пошуку «нових форматів» існування. Це з одного боку. З іншого – це дослідження початкового етапу відкриття власного минулого, яке або взагалі замовчувалось, або переключувалось, або «знищувалось» із наукового та публічного дискурсу.

Історіографія перебудови представлена великою кількістю робіт як українських, так і зарубіжних вчених. Серед них, зокрема, доробки Л. Абалкіна та О. Віттенберг,